

ЕГИПЕТСКИЯТ ТЕРМИН

„ХЕПЕРУ“ (HPRW)

И НЕГОВИТЕ ЗНАЧЕНИЯ

Ако обърнем поглед към древноегипетските текстове за Сътворението на света, със сигурност ще ни направи впечатление изключителното богатство на образите, които светуосецаването на древните египтяни ни поднася. И още повече, онази неустзновеност, пред която съвременният изследовател застава, когато трябва да опише това многообразие на образи. Вероятно най-сигурният начин е по пътя на нашето разбиране да потърсим онези специфични термини, с които самите египтяни са изразявали сътворяването и промяната на вече съществуващия свят. Темата на настоящата кратка статия е посветена именно на един от тези ключови термини на египетската духовност и е предназначена както за специалиста египтолог, така и за любопитния читател.

Египетският глагол **hpr** означава най-общо "възниквам, съществувам"¹. Субстантив на този глагол е **hprw** - един от най-дискутираните термини, свързани с превъплъщенията на човешката личност и формите, чрез които тя се изявява.²

В различните текстове за Сътворението **hpr** има ключова роля за разбирането както на самия акт на творението, така и на египетската представа за Бога въобще.

В папирус *Бремнер Ринд*, който е един от основните източници за т. нар. Хелиополска доктрина за Сътворението, процесът е описан по следния начин, като е използвана играта на думи **hpr/hprw**:

*Ink pw hpr mHprj hpr.n.j hpr
hpr.w hpr hpr.w m-ht hpr.j" S3.t
hpr.w"³*

"Аз съм възникнал като Хепри. Възникнах аз, създавайки формите (hprw), като Създателят на формите (hprw), след като създадох аз множеството форми (hprw)!"⁴

Темата е многократно развивана в текстовете на папируса, но този кратък пример илюстрира добре, че творческият акт е наречен **hpr**, творението са **hprw** на Бога и същевременно от съвременна гледна точка, или причинно-следствена, линейно ориентирана, самопораждането на Твореца и създаването на формите не могат да се подредят във времето като отделни действия. Без да бъде коментирано отношението на египетския глагол към категорията време, двете събития явно протичат като един взаимнообвързан, цикличен и отгук - непрекъснат процес.

Един друг пример от *Текстове на саркофагите*, отнасящ се за бог Атум и Сътворението, ко-

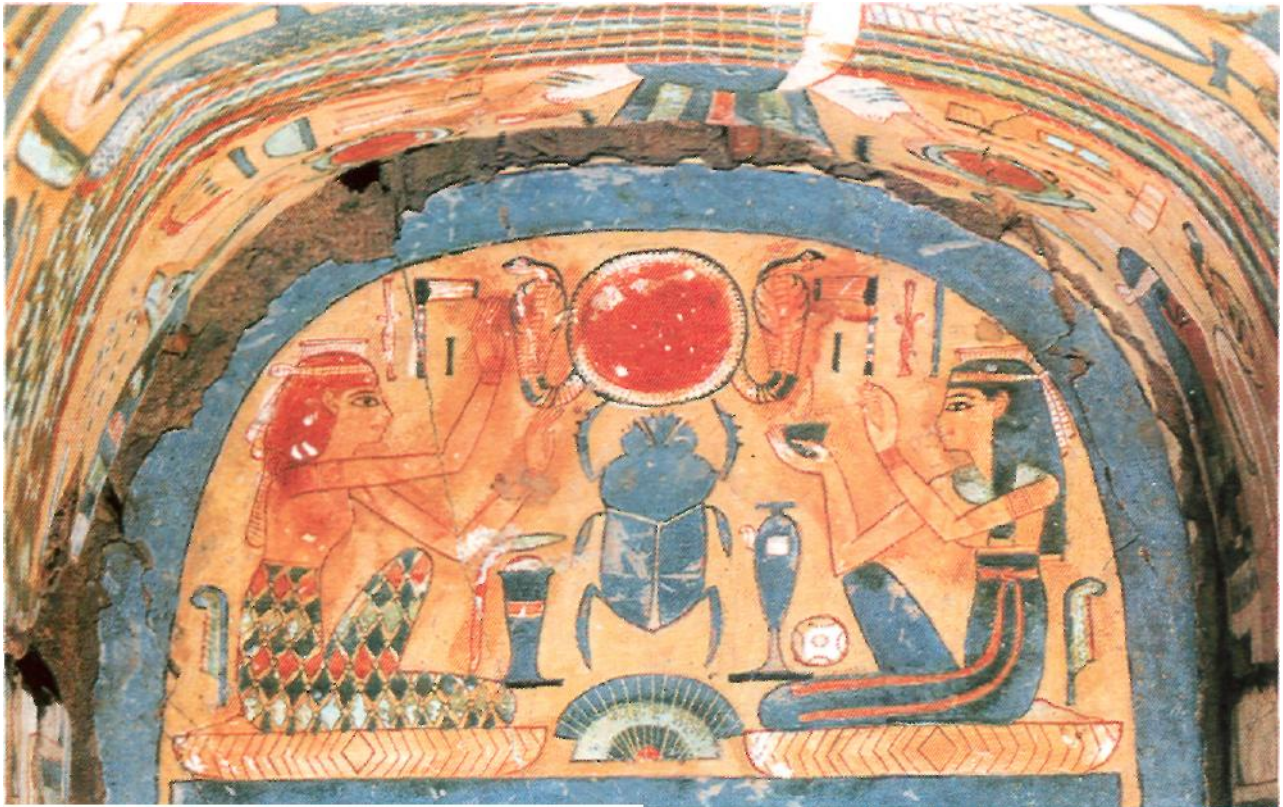
ментирани от З. Морени, обяснява тази интересна особеност, съпоставяйки глагола **hpr** с друг близък по значение глагол - **wnn** - "съществувам, съм":

*... m wn.fw' m hpr m hmt⁵
"... Като бе един (Атум), стана три."*

Тук ясно се откроява разликата между **wnn** - "съществувам" и **hpr** - "ставам, възниквам". Както отбелязва Морени⁶, в случая се подчертава, че Атум остава един, дори след като става три (Атум и първата двойка богове - Шу и Тефнут). Той не променя своята същност, въпреки че се явява ка-

Винетка към заклинание за превръщане
6 "божествен сокол" от Книга на мъртвите

Слънчев изгрев. Рисунка от дъното на саркофаг - XXI династия

то три божества. Или актът *hpr* се съотнася с многообразието, което възприема Творецът във всичките същества - богове, хора и животни, продължавайки да бъде един.

Затова и сред често срещаните епитети на Създателя е името *sSA hprw* - "този с многото форми". Всичко, което съставлява сътворения свят, е следователно еманация, проявление на Твореца, негово "хеперу" и тоталността от тези милиони "хеперу" е самият Творец, който съществува (*wnn*) като единствен. Тази разлика между *wnn* и *hpr* може да бъде доловена и другаде, като за пример ще бъде цитиран вариант на глава 17 от *Книга на мъртвите*:

*ink'Itm m wnn.j wa.kwj m Nwn
inkR^am haw.f m SAa.f hkA.f
irt.n.f⁷*

"Аз съм Атум в съществуването ми (*wnn*),
бидейки единствен в Нун.

Аз съм Ре във възсияванията му, когато започна
той да управлява сътвореното от него."

Тук образът на Твореца има два аспекта, назовани с имената на две от манифестациите му

- Атум (Пълният, Цялостният) и Ре (в случая - изгряващото слънце).

Сътворението в египетските представи не е еднократен акт. То се извършва ежедневно с всеки слънчев изгрев, когато светлината на практика създава света на формите. Това "продължаващо" сътворение на езика на египетските образи, често е представяно като бръмбар-скарабей, който избутва слънчевия диск. (Трябва да се поясни, че между езика на изображението и на текста принципна разлика не съществува, тъй като образът е и текст - изображението в случая на бръмбара-скарабей е йероглифният знак *hpr*.)

Едно от имената на слънчевото божество е свързано с глагола *hpr* - Хепри - хипостазата на изгряващото слънце. Сред слънчевите имена етимологията на името на Хепри е и най-сигурна⁸. Добра илюстрация на тези етимологии на имената срещаме в ТП *Заклинание 606*, свързано с възнесе-нието на царя:

*shpr.sn NN pn mj Ra m rn.f pw n
hpr ja.k n.sn mj R^r m rn.f pw n R^c
thm.k m hr.sn mj Ra m rn.f pw n
'Itm⁹*

"Сътвориха те NN, този подобно на Ре, в името му това на Хеперер. Възнесе се ти за тях подобно на Ре, в името му това на Ре.

Извърна се ти от техните лица, подобно на Ре, в името му това на Атум."

Т. нар. "игра на думи" присъства при всяко от имената. Тук "извърна се" от лицата на боговете вероятно подчертава, че Атум е залязващото, нощното слънце, или че е скрито, невидимо. Всъщност от трите фази на слънцето: Хепри - раждащото се, възникващо, Ре - дневното, и Атум - залязващото, вечерното, видимото слънце е само Ре. В многобройните късни изображения, които показват раждащото се слънце като скарабей, който избутва слънчевия диск - видимият аспект на слънцето е само дискът, изображението на бръмбара остава в сферата на Дуат (или най-общо - отвъдното, невидимото).

През Новото царство тези три основни форми на слънцето са наречени *hprw*. Нощното слънце в книгата, известна като *Путания на Ре*, има своите 75 форми (*hprw*). Известни са и 12 *hprw* на Ре (както неговите 7 Ба и 14 Ка), които съответстват на 12 часа на деня.¹⁰

Hprw се отнася и до различните възрастови изменения или стадии в развитието на Бога, чо-

века или явленията. Подходящ пример за това откриваме в криптограмите от Новото царство.

От две хранилници за масло, оформени като двоен царски картуш от гробницата на Тутанхамун (№240)", разбираме, че изобразената в черно царска фигура е негово *hprw*. В тези картуши името на Тутанхамун е изписано с криптограми на *Nb-hprw-Ra* като изображението на царската фигура = *hprw*, рисувано с бръмбара-скарабей. Фигурата е изобразена в четири различни варианта -*hprw* (или хипостази): царско дете (оранжево), възрастен цар (червен), цар (черен) и дете, което ще бъде родено отново (оранжево)¹².

Що се отнася до човека и следсмъртното му съществуване, понятието *hprw* също играе ключова роля. *Hprw* се употребява в т. нар. глави на "трансформациите" в *Книга на мъртвите* и *Текстове на саркофазите*, които дават възможност на мъртвият да приеме желана от него форма на животно, птица, земноводно, човек или божество. Ако накратко прегледаме съществуващите в литературата мнения относно смисъла на *hprw*, в този контекст ще открием колко противоречиви оценки могат да бъдат давани от гледна точка на нюансите в значенията му¹³.

Някои обясняват нуждата от главите за "трансформацията" в *Книга на мъртвите* като израз на човешкия стремеж да получи в задгробното

Винетка към заклинание за превръщане в лотосов цвят от *Книга на мъртвите*

свобода на движението, физическа цялост и т. н.¹ до като другата гледна точка е да се търси в тях паралел с представата за трансмиграцията на душата¹⁵.

В контекста на тези заклинания терминът *hpr* дълго време е превеждан като "трансформация" (transformation into)¹⁶.

Х. Шафер¹⁷ обръща внимание на факта, че в известната биография на военачалника Яхмос (нач. на XVIII дин.) изразът *irt hprw*, който до този момент обикновено е превеждан като "правене на трансформации", "възприемане на формата на...", в този контекст е по-подходящо да се преведе като

лото на човек при неговото раждане¹⁸.

А. Гардинър се противопоставя на схващането на Х. Шафер¹⁹. Той превежда *irt hprw* като "to bring up, to educate", разбирайки израза като описание на раждането, израстването, развитието на човека. В 30 глава на *Книга на мъртвите* той превежда *hprw* като "different ages" вместо "transformations"²⁰.

Алън Шортър, изследвайки амулетите, поставяни на мумията, заключава, че значението на *hprw* в глава 30 на *Книга на мъртвите*, отнасящо се до скарабея на сърцето по-скоро трябва да се

/лице/

/гръб/

Хранилница за благобоние името на Тутанхамун

"бях роден". На тази база Шафер заключава, че цялата поредица от глави 76-88 на *Книга на мъртвите*, въвеждана с титлата - *irt hprw m* "правене на трансформации В...", би трябвало да се превежда "раждане като", "прераждане".

Това тълкуване съвпада с описаното от Хе-родот за вярата на египтяните в безсмъртието на душата и за това, че след смъртта на тялото душата преминава в различните създания, които обитават земята, морето и въздуха в един цикъл от три хиляди години, докато отново влезе в тя-

разбира като "трансформации", а изводите, които могат да се направят за значението й от текста в гробницата на военачалника Яхмос в Елкаб, са само хипотетични²¹.

Ранке поддържа превода на Шафер, но предлага една по-различна интерпретация на *irt hprw m* - "erscheinen als", с което показва, че мъртвият само се "явява" в различни форми, а не се превръща в тях. т. е. продължава да бъде човешко същество²².

В. федерн предлага една нова интерпретация на израза *irt hprw* на базата на *Текстове на*

саркофазите. Той подкрепя изказаното от Г. Тау-синг заключение, че същността на тези глави е идентификацията със жизнените сили или по-ско-ро с различните форми на една жизнена сила²³. На тази база стига до извода, че изразът не е означавал превъплъщение и трансформация в друг план, а "волеви акт на самоутвърждаване във вечността чрез идентификация с Бога в момента между живота и смъртта". Затова според него *irt hprw m* трябва да се превежда не като "превърщам се в ...", а "появявам се в ... (образа на Бога N)"²⁴.

Новият подход на федерн и тезата му, че заклинанията от главите на *Книга на мъртвите* и *Текстове на саркофазите* за трансформациите могат да се използват и от живите като магически текстове за инициация, не намира широка подкрепа сред изследователите. Идеята му е посрещната добре и доразвита единствено от Вен-те²⁵ по материали на *Книгите за подземния свят - Амдуат*, и *Книга на Портите*.

Нови примери за употребата на *hprw* прибавя и Варта, който се придържа към преводи на *hpr* като "раждане", "създаване", "форма", "същност" (Werdung, Verwirklichung, Wesen)²⁶. Той показва, че *hpr* трябва да се превежда "Verwirklichung" (осъществяване, реализация), "Werdung" (развитие, оформяне), а не "Gestalt".

Последно и вече под формата на моногра-фично изследване, *hprw* и глаголът *hpr* в египетския език са изучени в детайли от Бухбергер²⁷.

В дискусията за *hprw* трябва да бъде привлечен и сравнителен материал за значението на глагола *hpr* - в смисъл на "възниквам", и отликите или приликите с други подобни глаголи. Асман подчертава наличието на паралели в употребата на *hpr* и *msj*²⁸ - "раждам" - в соларните текстове преди и след Амарнската епоха. Един такъв текст, който отчетливо показва значението на *hprw*, е изписан на врата от позлатеното светилище на Тутанхамун.

Богинята Изида, отваряйки една от вратите на светилището, казва:

*irj.k hprw m pt mj Ra ms.tj dw3w mj kd.f*²⁴
"Нека да правиш ти (царя) явления (*hprw*) в небето, подобно на *Pe*, подобно т.е. да изгрееш на небето. Нека да бъдеш роден сутрин в неговата форма (*kd*)"

Или друг подобен пример от същото све-

тилище:

htp.kmj Ra m pt

haj.k mj Swm

haa.f

irj.k hprw nb mrj.k³⁰

"Успокой се ти в небето като Ре.

Възсияй ти подобно на Шу (Слънцето) в неговите възсиявания.

Направи ти всяка трансформация желана от тебе."

Освен многократно дискутирания текст от автобиографичния надпис на военачалника Яхмос:

ir.n.j hprw m dmj n Nhb³¹

- букв. "Направил аз моето "хеперу" в града Не-хеб (Ел-Каб)." (Удачен превод би бил - "появих се на бял свят в града Нехеб") *hprw* в смисъл на "раждам се", "появявам се" се употребява често в една характерна формула от царските паметници. Когато царят хвали своите постъпки или построеното от него, той се сравнява с царете преди него:

... r njswt nb hprw m tA³²

"... повече от всеки цар, появил се на земята."

визуални явления.

Ерик Хорнунг накратко отбелязва, че в текстовете, които описват срещата между човека и Божеството, езикът прави разлика в термините по отношение на "истинската" и "придобитата" форма на Бога, тъй като Божеството не може да бъде видяно в своята истинска природа, освен от мъртвия, и изявява себе си в друга форма в света на живите³⁵.

Един от тези текстове е *Легендата за раждането на Хатшепсут*, в която е описана срещата на царица Яхмос (майката на Хатшепсут) с бог Амон и божественото зачеване на Хатшепсут. Изображението на същата сцена е добре запазено в храма в Луксор, където текстът се отнася за Аменхотеп III⁶:

*ir.n.fhprwfm hmw.fn hj.spn njswt-bjt
3^cfypr~k3-R' gm.n.fsndm.s m nfrw nw 'h.s
rs.n.s hr st ntr sbt.s hft hmw.fsw Smfhr.s hr-
'sw hid.fr.s sw rdj ib.fr.s sw rdj rri&.s sw m
irw.fn ntr m-ht iw.ftp-im.s hit/ m m#
nfrw.f..?¹*

"Направи той (Амон) своето "хеперу" (яви се във формата на) в "хему" (облика) на

Тази терминология се отнася не само до царя. Обръщайки се към живите, мъртвият казва:

sdmw ir.f tn ntjw m hpr³³

"Чуйте, вие, които сте възникнали (hpr)"³⁴

Следователно, може да се направи извода, че "раждането" е наричано "появяване". Както слънцето всеки ден се ражда на източния хоризонт и неговото раждане се назовава "явление" - *hprw*, така и раждането на царя или на хората може да бъде наречено "явяване". Мъртвият също може да се "появи" във формите, описани в главите за "трансформациите" - сокол, лястовица, лотос, но това не означава задължително, че той се е "преродил".

Hprw показва често значения като форма на изява, явление, що се отнася до механиката на контактите между човека и Божеството. Допълнително уточнение за значението на термина *hprw* може да се направи от сравнението на два често употребявани и паралелно използвани епитети на божествата: *aSA hprw* - "с много явления" и *aSA hrw* - "с много лица". Това показва, че *hprw* се възприемат като

нейния съпруг - царя на Горен и Долен Египет - Аахе-перкара (Тутмос I). Намери я (царицата) той да почива в красотата на своя палат. Събуди се тя от уханието на Бога, усмихна се среишу неговото "хему" (облик). Пристъпи той към нея незабавно. Изпита той желание към нея. Даде той сърцето си към нея. Даде той да види тя него в неговата "иру" (природа, форма) на Бог, след като пристъпи той към нея. Възрадва се (тя), виждайки неговата красота."

От приведения пример става ясна отликата на *hprw* от термина *irw*, също превеждан като "форма", "природа". Докато първият обозначава манифестацията на Божеството, неговото проявление, вторият се отнася за скритата му природа. Затова и Божеството може да има *'\$3 hprw* - "много проявления".

Когато боговете се появяват в света на хората, те извършват своето *hprw* в дадено явление или образ. В описание на чудесата, които Богът (Мин) е сътворил по време на експедицията при везира Аменемхе във Вади Хамамат (кр. на XI дин.):

*wHm bjA ir.t(w) Hw mAA hprw n.w nTr pn
dj.t(w) bAw.f n rhjt ir.t(w) hAs.t m nwj bs.t(w) mw
Hr nhA n inr³⁸*

"Повтори се чудото, направен бе дъжд, видяха явлението на този Бог (бе видяно явлението), дадени бяха неговите Бау на гората. Направена бе пустинята в езеро, потекла бе водата до ръба на скалата."

От примера разбираме връзката между понятието *b3w* и *hprw*. Даването на *b3w* (силата) от света на боговете в света на хората се разбира като *hprw* на Бога. Тази трансформация е представена в явлението на неговата сила (в случая - дъжд), което може да бъде в разрез с обичайното (пустинята се превръща в езеро) и затова е чудо (*bj3t*).

В известния разказ от папирус *Весткар* за раждането на царете от V династия, явяването на боговете, които помагат на родилката, е под формата на човешки същества:

*wd3 pw ir(w) n nn (n) nTr.w ir.n.sn hprw.sn m hnj.wt hnmw Hn a.sn hr-knj*³⁹

"Това идване бе направено от тези богове. Направили те своето явление в качеството на девойки - музикантки. Хнум бе заедно с тях като носач."

В *Книга на мъртвите* четем:

образ е *hprw* (в частност може да се нарече и конкретния образ - "бик"...). В мита за Крилатия слънчев диск, известен от храма в Едфу, също откриваме поредица от превъплъщения на Хор Бехдетски и Сет. Хор възприема формата на лъв с глава на човек⁴⁸, Сет се превръща в хипопотам, а после в червено магаре⁴⁹, в ревяща змия⁵⁰ и др.

Сред тези примери един заслужава особено внимание. В *Спора на Хор и Сет* Изидида се превъплъщава в красива девойка:

*wn.in.s Hr Sntj m hkAw.s tw.s irt hprw m waSrj(t) nfr(t) n Hawt.s*⁵¹
"И тогава тя изрече заклинание чрез нейната магическа сила (*hk3w*) и направи тя своята трансформация в една девойка прекрасна с плътта си."

От текста става ясно как точно се извършва трансформацията. Това става чрез *hkAw*. В ТС и КМ има глави, които започват с титлата *irt hprw m* - "правене на "хеперу" в", или разполагаме с текста на цяла група заклинания, които изречени *Sntj* и пълни с *hkAw*, ще извършат дадената трансформация. Ако в ТС и КМ имаме самия текст, то този

*swth pw ir.n.f hprw.f m*⁴⁰

"Това е Сет, който е направил своето явление в образа на черна свиня."

Или обратното, в разказ за военна експедиция на Тутмос III за конете, теглещи колесницата, се казва, че "се превърнаха в Сет" (*hprw m swth*).⁴¹

Многобройни са споменаванията за правене на *hprw* на боговете в литературата на Новото царство. Особено характерни са образите в *Спора на Хор и Сет*. Там Изидида се превръща в лешояд⁴², в статуя от кремък⁴³, а Хор и Сет "правят своята трансформация" в хипопотами⁴⁴. По същия начин семето на Хор, което Сет е погълнал, се превръща в диск от злато на челото на Сет⁴⁵, а извадените от Сет очи на Хор, се превръщат в две пъпки и разцъфтяват като лотоси⁴⁶.

В *Приказка за двамата братя* Бата казва на брат си, че ще се яви като бик и "се превъплъти в тази трансформация, която каза на своя старши брат."⁴⁷

Последният пример е сигурно доказателство, че обобщеният термин на явяването в даден

пример е един от малкото случаи, когато "виждаме" отстрани, като наблюдатели, как се задвижва целият процес. Този пример би ни помогнал и в осмислянето на категорията от заклинания *irt hprw m*, около които гравитираше дискусиата за смисъла на *hprw*, заклинания за които някои автори твърдят, че са свързани единствено с посмъртните форми на съществуване на човека и не отразяват мистериални практики.

Тълкуването на разгледаните термини показва, че механиката на Сътворението, на божествената трансформация, на превръщането на единия в многото е достъпна за човека. Към примерите могат да се прибавят и много други текстове на късната египетска литература, показващи способността на магьосника да променя своя образ.

Силата, която задвижва процеса е *Hk3w*, магията, и с помощта на магическите заклинания мъртвият може да променя своята форма на изява или съществуване. Както многократно се твърди в текстовете, това става "съгласно желанието на неговото сърце", а не като кармична предопределеност, ако приемем идеята за "прераждането". Следсмъртната форма на съществуване на човека (ако е съхранено неговото сърце), наричана *Ба*, може да извършва тези многобройни *hprw*, или с други думи, тази сила притежава способността да възприема форма, образ и да изявява себе си (*hpr*). Стремелът на египтянина е да разшири обхвата на тази способност на *Ба*, получавайки пълна изява на личността си в това многообразие на форми.

Ако мислим Сътворението като един непрестанен процес на въздействие на силата *hpr* и многобройните *hprw*, които тя възприема, то човек в този живот се променя, а *hpr* се развива от раждане към смърт само в ограничените рамки на естествената промяна - от дете - възрастен - старец.

Контролирайки сърцето си (съсредоточие-то на магията (*HkAw*), той може обаче драстично да променя своето *hprw* - способност характерна за начина на изява на божествата в човешкия свят, способност, която е фундамент и на всички промени и възможности в живота след смъртта. Така човешкото същество вписва себе си в непрестанния процес на промяна, развитие и трансформация на Създателя, защото и като негово творение той продължава да бъде частица от самия Творец.

Краткото изложение на тази проблематика би ни убедило, ако не друго, то поне в това, че е подходящо в преводите на древноегипетски текстове думите *hpr/hprw*, превеждани като: "възниквам", "съществувам", "раждам", "развивам", "явление", "форма", "трансформация" и др., да се оставят непреводими, като специфични термини, където това е възможно или да се поясняват допълнително в коментарите, *и*

д-р Теодор Леков

1. Wb. III. 260. Думата е засвидетелствана още от времето на Текстовете на пирамидите чак до коптския език като саидски диалект.
 2. Wb. III. 263-266: Faulkner 1962.189.
 3. Pap. Bremner Rhind 26.21.
 4. Изданието на текста е дело на Фолкнър - R. O. Faulkner. The Papyrus Bremner Rhind (Brit. Mus. 10188). Bibliotheca Aegyptiaca. 3. Bruxelles, 1933, също и поредица от преводи - JEA.23. (1937). 166-185 и JEA.24. (1938), 41-53 с разглежданите представи.
 5. CT. II. 39 = Spell 80.
 6. Morenz 1960. 153; Griffiths 1973. 28-32.
 7. Urk.V. 6-
 8. Вж. Руг. § 1587, §1695.
 9. Руг. §1695a-c(M/N).
 10. Assmann 1969.43, бел. 17
 11. Reeves 1990, 1583.
 12. За символиката на цвета в този случай - Maniche 1979, 17; Maniche 1982; Wilkinson 1996, 115 ill. 73.
 13. Извън заклинанията на ТС и КМ традицията за подобни заклинания се съхранява до залаза на египетската цивилизация. Има демотическа книга на трансформациите, *hprw*, публикувана от Legrain. Livre des transformations, Paris, 1890. Подобна късна книга е Pap. Berlin 3162 - вж. Moel ler 1914, 8, бел. 133. Kees 1980,278.
- Например мнението на Коростовцев се свързва с представите на някои африкански племена, че душата на умрелия се преселва в животни - лъв, змия - Коростовцев 1976, 283. За първи път е предложен от Бирч в 1849 г., а в широка употреба е въведен от д-р Руж, Бругш и Бадж. Сред тях се откроява мнението на д-р Руж, който вижда във формулата израз на движението на душата и възплъщението ѝ в различни

- тела. Лепсиус през 1867 г. изказва критичното мнение, че терминът "трансформация" (Verwandlung) не разкрива точния смисъл на думата, и че *hprw* по-скоро показва съществуването в различни форми, които мъртвият може да възприеме. Обзор на дискусиата в ранната литература вж. у Fedem 1960.
17. Shaefer 1914, 100-103.
 18. Herod. II. 123. За тълкуването на този пасаж у Херодот и сходните представи в Античния свят за трансмиграцията на душата (*metempsychosis*) вж. Zabkar, 1963, 58-59. В съвременната наука свидетелството на Херодот се възприема по-често като плод на неговото погрешно разбиране на египетски представи.
 19. A. Gardiner/ B. Gunn. JEA. t. (1918), 49, note 1.
 20. Gardiner 1957, 268; Тази интерпретация е възприета и от фолкнър в неговият превод на *Книга на мъртвите*, а напоследък Алън предлага преводи на глагола *hpr*, явно в същата посока, като "to develop" - Allen 1989.
 21. Shorter 1935, 171-176.
 22. Ranke 1954,52-54.
 23. Thausing 1943, 223.
 24. Fedem 1960,241-257.
 25. Wente 1982, 161-179.
 26. Barta 1982,81-86.
 27. Buchberger 1993.
 28. Assmann 1971, 1-33. Такъв паралелизъм може да се открие и в разновидностите на царските имена - като елемент от Хоровото име може да се използва както *hpr*, така и *mswt*.
 29. Piankoff 1951-1952, P1.X.
 30. Piankoff 1951-1952, P1.XIIIa.
 31. Urk.IV.2.7-8.
 32. Urk.I V. 162,5 Също изразът *r njswt nb hpr drpit ti* - "повече от всеки цар, появил се до първичното време на земята"-Urk.IV. 170,5; 214,8; 329,12; *r njswt hprw dr inj.w-bih* - "повече от царете, появили се до намиращите се отпред" -Urk.IV.320,12; *r kj bjtyw hprw m tipn dt* - "повече от другите царе (на Долен Египет), появили се на тази земя вечно" -Urk.IV.322,14-15; *n nsjt hprw dr bih* - "на царете, появили се преди" - Urk.IV. 344, 14; 747. 15.
 33. Urk.IV.1220, 13; 151,9.
 34. За *hprw* като обозначение на "живите"- Wb.III.265.14.
 35. Homung 1982, 133.
 36. Вгипнер 1964, Taf.43.
 37. Urk.IV 219-220.
 38. Wadi Hammamat No. 199, 2-3. За коментара на пасажа вж. и Morenz 1973, 285, бел.72; Buchberger 1993, 199.
 39. Pap. Westcar IX.27-X.5.
 40. Budge 1911, I. 62 – BD. 122.

41. Pap. Turin 1940/41, recto 2.13 = te Velde 1978, 20.
 42. Pap. Chester Beatty 9.9-10.
 43. Pap. Chester Beatty 9.9-10.
 44. Pap. Chester Beatty 8.9; 13.9.
 45. Pap. Chester Beatty 12. 11-12.
 46. Pap. Chester Beatty 10, 4-5.
 47. Pap. Orbiney 14.5; 14, 8,
 15, 13. 48. Edfou VI.127-128.
 49. Edfou VI 213-223.
 50. Edfou VI.121-123.
 51. Pap. Chester Beatty 6.4-5.

Използвани съкращения

ТС - Текстове на
саркофазите КМ -
Книга на мъртвите

БИБЛИОГРАФИЯ

- Allen 1989 - J.P. Allen. Genesis in Egypt. The Philosophy of Ancient Egyptian Creation Accounts. YES.2. New Haven, 1989
 Assmann 1971 - J. Assmann. "Zwei Sonnenhymnen der spaeten XVIII Dyn. In Thebanischen Grabern der Saiten Zeit." - MDAIK.27, 1971
 Barta 1982 - W. Barta. "Bemerkungen zur Semantik des Substantivs *hprw*." - ZAS. 109, 1982
 Bruner 1964 - H. Bruner. Die Geburt des Goettkoenigs. AA.10. Wiesbaden. 1964
 Buvhberger 1993 - H. Buchberger. Transformation und Transformat. Wiesbaden, 1993
 Faulkner 1962 - R.O. Faulkner. A Consice Dictionary of Middle Egyptian. Oxford, 1962
 Fedem 1960 - W. Federn. "The Transformations in the Coffin Texts. A New Approach." - JNES. 19, 1960
 Kees 1980 - H. Kees. Totenglauben und Jenseitsvorstellungen der Aletn Aegypter. Berlin, 1980
 Griffiths 1973 - G. Griffiths. "Truine Conceptions of Deity in Ancient Egypt." - ZAS. 100, 1973
 Hornung 1982 - E. Hornung. Conceptions of God in Ancient Egypt. The One and the Many. New York, 1982
 Maniche 1979 - L. Maniche. "The Complexion of Queen Ahmosi Nefertepre." - Ac. Or. 40 (1979)
 Maniche 1982 - L. Maniche. "The Body Colours of Gods and Men in Inlaid Jewellery." - Ac. Or. 43, 1982
 Moeller 1913 - G. Moeller. Die Beiden Totenpapyrus Rhind. Leipzig, 1913
 Morenz 1960 - S. Morenz. Aegyptische Religion. Stuttgart, 1960
 Morenz 1973 - Egyptian Religion. New York, 1973
 Piankoff 1951 - Les Chapelles de Tout-ankh-Amon." - MIFAO.72., 1-2, 1951
 Shaefer 1914 - H. Shaefer. "Zwei Heldentaten des Ahmase des Sohnes des Ebene aus Elkab." - ZAS.52, 1914
 Reeves 1990 - N. Reeves. The Complete Tutankhamun. London, 1990
 Shorter 1935 - A. Shorter. "Notes on some funerary amulets." - JEA. 21, 1935
 Velde 1978 - H. te Velde. Seth. God of Confusion. Leiden, 1978
 Wente 1982 - E. Wente. "Mysticism in Pharaonic Egypt?" - JNES.41, 1982
 Wilkinson 1996 - R. Wilkinson. Symbol and Magic in Egyptian Art. London, 1996
-